

»Virta venhettä vie»

Ja naakat muistivat,
että ne olivat vanhanaikaisia,
ja varpuset,
ja ne häpesivät keskenään.

P. MUSTAPÄÄ

1

Vanhanaikaisuuden uhallakin rohkenen Martti Haavion juhlakirjaan luovuttaa kielihistoriallisen luonnoksen, jossa otan alustavasti tarkasteltavaksi rinnakkaisparin *venhettä* — kuten otsikoksi ottamassani Eino Leinon säkeessä — ja *venettä*, jonka jäsenet kilpailevat saman ilmaisutehtävän suorittamisesta kirjasuomessa ja sen tyylilajeissa. P. Mustapää on erään runonsa ylle kirjoittanut *nh*:llisen muodon: *Tyttö venheessä*, mutta otsikkoa välittömästi seuraavista säkeistä ilmenee *venheessä* asun aihe, ja niistä saa samalla aavistuksen runoilijan arvostelevasta asenteesta:

Mitään muuta ei ole kuin tämä päällekirjoitus
vanhassa ohjelmassa.

2

Siinä kirjasuomen havahduttamisvaiheessa, joka 1800-luvulla koetteli vanhan tradition kestävyyttä ja Kalevalaan ym. vanhaan runouteen varautuen kylvi itämurteisuuksia länsisuomalaiseen maaperään, arvioitiin suomenkielisten ilmaisujen piirissä moni seikka tyylin ja normatiivisen kieliopin kannalta uudelleen. Seurattiin uutta kielikorvaa, muuttunutta vaistoa, ei niinkään harkintaa. Sen sijaan, että *suvi* ja *ehtoo* olivat Agricolasta lähtien olleet normaalin asiatyylin sanontaa, ne ovat 1800-luvun loppupuolelta lähtien välittäneet lukijalle vain joko runon herkistettyjä ilmeitä tai juhlavan puheen tehostettua lennokkuutta:

Suviehtoita sinä et näe:
se on todella vahinko,
rakas pieni tyttäreni.

P. Mustapää

Vrt. Eino Leinon kontaminaatiomuodosteeseen *Suvi-illan vieno tuuli* jne. Edelleen:

Soi hämylintu suvisella ehtoonurmikolla

P. Mustapää

Huom. ettei myöskään *nurmikko* ole vanhaa länsisuomalaista.

Ruumissaatto ajaa torin poikki,
jota raatihuoneen torni katsoo
ehtoopäivätiimain-silmillensä

P. Mustapää

Sen sijaan että vanha kirjasuomi lähes yksinomaisesti oli viljellyt ns. monikon 2. genetiiviä, esim. *poikain, pyhäin, tekoin, kaikkein, lasten, kätten*, ovat sellaiset esimerkit kuin Mustapään *sormein* ja *vuorokautten* —

Läpi sormein liukui kuumentunut köysi

hän näki vuorokautten jonon vaeltavan

— muusain ilmekielen musikaalisia tehosteita. Mikään ei silti ole poikkeukse-
tonta. Nykykielessäkään eivät esim. *jäsenten, kuningarten, pihlajien* tunnu sen
runollisemmilta kuin *jäsenten, kuningattarien, pihlajien*, ja sellaisetkin kuin
kaikkein, vanhain, vankein ovat täysin arkikielisiä tietynlaisissa yhteyksissä: *kaik-
kein paras, vanhainkoti, vankeinhoito* jne. Huom. edellisessä käytetty *muusain*. Nyky-
suomen sanakirjan *muusa* -artikkelissa on vain *Muusain kuoro, Muusain suosikki,
Antautua muusain palvelukseen*. Mielestäni *muusien* vaikuttaisikin keinotekoiselta.

Mustapäältä lainaan tähän vielä seuraavat vanhan kielen piirteitä sisältä-
vät näytteet:

Piippolakki-ajatus käy hiljaa
laiskana ja ehkä murheellisna
kasteruohoin väliin pitkällensä

ja Venus, tähti *ehtoon*
nyt vilkkuu, välkkyä lehtoon,
kun *suviyössä kyyhkyläinen* laulaa *kuhertain*.

ja sininen rakkauden *kryytimaa*

Suorastaan periaatteelta vaikuttaa *i:n* loppuheitto yks. 2. persoonan omistus-
liite- ja kond. yks. 3. persoonan yms. tapauksissa:

että armaani, joka kaukana on, sinun peilissä näkyis kuu.

On kädessä kirjekortti:
kaks kyyhkyläistä vastakkain

vie hälle mirhas, kultas, vaskes, läkkis,
vie hänen ylleen paitas, tilkkutäkkis —
näes, hallitsija ihmislasten suvun
on alastonna ruumenissa *kruvun*.

Olisi houkuttelevaa kerrankin yrittää koota nykykielen arkaismit ja selvittää niiden käytön erilaiset syyt. Yrityksen tiellä ovat kuitenkin tehtävän valtavat mittasuhteet samoin kuin vanhan ja uuden välisen rajan subjektiivinen tunteenomaisuus. Seuraavaakaan ei ole tarkoitettu muuksi kuin viitteeksi siitä, minkälaisiin kannokkoihin tällä tiellä voi takertua.

3

Kyseinen äännehistoriamme yksityiskohta on kaikille pääpiirteiltään tuttu: tarkoitan ns. »h:n metateesia» puuttumatta kysymykseen, miten paljon aineistossa on muuta kuin varsinaiseksi metateesiksi selittyvää. Eräiden tiettyjen ja tiettyä rakennetta olevien sanojen toisen tavun vokaalin jälkeinen *h* on Lounais-Suomen murteissa (Nurmijärveltä Tammelan, Humppilan, Metsämaan, Alastaron ja Säskylän kautta Euraan ja Rauman eteläpuolelle vedettyä viivaa myöten, lisäksi Ulvilassa ja sen lähinaapuristossa) alettu ääntää alumpana sanaa: se on »siirtynyt» edellisen vokaalin edelle, eräissä tapauksissa jopa tätä edeltäneen konsonantinkin edelle, siis esim. *venehen* > *venheen* t. *venhen*, *venehtä* > *venhettä*, *valehen* > *valheen* t. *valhen*, *valehteli* > *valhetteli*, *alahalla* > *alhaalla* t. *alhal(a)*, *mureh* > *murhe*, *murehtia* > *murhettia* jne. Edelleen *vajehen* > *vaiheen* t. *vaihen* ja *unohtaa* > *unhotta(a)*, *erehtyy* > *erhetty(y)*. Sanoissa *imeh* > *ihme* ja *imehteli* > *ihmetteli* tapaamme *h:n* »heiton» edellisen tavun loppuun mainittuja murteita laajemmaltikin, ja nähtävästi sama on ollut kehitys myös sanassa *kahmalo*, koskapa idänpuoleisissa sukukielissä tavataan *kamahlo*-tyypistä edustusta. Erikoislaatuksia vaiheita on ollut sanalla *vajehtaa*, jota osassa länsimurteita vastaa *vaihettaa*, osassa *vahettaa*. Tavataan myös *vahe* < **vahje* < *vajeh*.

Asiaa tämän laajemmin valaisematta ja useissa pohjalaismurteissa tavattavat rinnakkaisilmiot sivuuttaen siirryttäköön kirjakielen vastaaviin tapauksiin.

Niin kirjavan kuvan kuin vanhin kirjakieli eri murteita tunteneiden kynänkäyttäjien viljelemänä tarjoaakin, saattaa panna merkille, että lounaisten murteiden kanta sai alusta alkaen näkyvän ja jatkuvasti voimistuvan aseman ja etusijan. Ruotsin vallan lopulla voi sanoa sellaisten muotojen kuin *venhe*, *valhe*, *perhe*, *murhe*, *ihme*, *orhi(i)t*, *alhaalla*, *parhaaksi* olleen säännönmukaisia, ja erityisen tyypillisiä olivat *unhottaa*, *unhotus*, *murhettia*, *valhetella*, *ihmetellä*, *ihmetys*, *vaihettaa*, *vaihetus*, *erhettyä*, *erhetys*¹ jne. Nykyistä *märehtii* verbiä vastasi Raamatussa *märhettiä* (esim. 3 Moos. 11: 4, 6, 7). Pöytyän—Perniön, Merimaskun ja Vihdin rajoittamissa murteissa tav. *märhettyä*, paikoin *märhettiä*. Ensinkään en ole tavannut sanaa *perhettyä* tai sitä vastaavaa *perhettyä* vanhasta kirjakielestä. Jusleniuksella viimeksi mainittu kuitenkin on, Gananderilla molemmat.

¹ »Kantasana» *erhe* oli tuntematon. Vanhin poimintoni on Hengell. Sanomista 1836, seuraavat Eurénin sanakirjasta 1860 ja Eero Salmelaiselta 1861.

Kun normatiivisen kieliopin tarjoamaa auktoriteettia ei ollut, saattoivat muiden murteiden mukaiset poikkeuksetkin tulla kysymykseen. Esim. Agricollalla on sellaisia esimerkkejä kuin *wenehelle*, *caxi Wenehte*, *Walehen*, *Walechten*, *walechtele* (tämä on Agricolan kielessä suorastaan normaalimuoto, joka häneltä siirtyi moniin myöhempien raamatunsuomennosten kohtiin), *Waiechtaian* vaihtajain, *Perehens*, *Perenisende* perheenisäntä, *murehellans*, *murectiko*, *imechtele*, *orihit*, *ylehelde*, *wnochtsa*. Yläsatakuntalaista Abraham Kollaniusta (1648) voidaan pitää toisena tyypillisenä metateesittomien muotojen käyttäjänä. Kokonauskuvassa tämmöiset eivät kuitenkaan näy. Pääasiallisesti vasta 1700-luvun jälkipuoliskolta lähtien, kun vanhan kansanrunouden tuntemus ja itämurteiden vaikutus lisääntyi, alkoi nimenomaan vanhaan mittaan seipitetyissä tuotteissa enemmän näkyä vastaavanlaista. Seuraavat esimerkit on poimittu »Agricolasta Juteiniin» -teoksen näytteistä: Bartholdus Vhael (1714) *Paljastapi Peret parcas | Otti Pään, jätti perehen | Pyydän aicahan Perettä | Ohoh mustat murepäiwät*, Gabriel Calamnius (1729) *Muret muodon muututtapi | Muista murehellisia | Parahasen Pappilahan*, Henrik Achrenius (1754, 1765) *Mutta muuttu murehesta | Tämän tehtynä Urohon | Pelko Jumalan parahin*, Kaarle Kustaa Weman (1772) *Meidän KYÖSTÄMME murehen*, Kristfrid Ganander (1766, 1783) *Näämme poimitut parahat | Sille paikalle parahin*, Juhana Abrahaminp. Frosterus (1787) *Pani meille parahaxi | Muiden murtawat murehet | Welehesa warjelusta | Wiattoman walehella*, Simo Achrenius (1758) *Wenet wircku weistämtöin | Mist' on Wenet Weistetynä | Weistät wuorella wenettä | Wenehistä wierynynnä | Tehtyä Tuohi-Wenehen* jne.

4

Tuskin kukaan yllättyisi, jos todettaisiin, että 1800-luvun alun murroskausi on tässä kohden mullistanut vanhan lounaissuomalaisen perinteen muun Suomen kielenkäytön mukaiseksi. Näin on kuitenkin käynyt vain osittain. Murrealueensa suppeuteen katsomatta *perhe*, *murhe*, *alhaalla*, *alhainen*, *ylhäällä*, *parhaat* (huom. myös uudissanat *alhaiso*, *ylhäisö*) ovat nykyisen yleiskielen normaalimuotoja, joiden kalevalaiset rinnakkaistyyppit *pere*, *mure*, *alahainen*, *ylhäällä* eivät tulisi asiatyylissä kysymykseen — eivätkä taida runoutemme kielen viimeaikaiset uudistajat muutenkaan katsella niitä suopein silmin. Vain osa tapauksista on siirtynyt uudelle kannalle joko täysin tai ehdollisesti. Verbejä *unohtaa*, *murehtia*, *valehdella*, *perehtyä* ja *erehtyä* johdannaisineen on pidettävä ainoina »oikeina» (huom. kuitenkin tyylivivahteinen *unhotus*), *paras*-paradigman vokaalivartaloiset muodot *paraat*, *paraksi* t. *parahiksi* jne. tulevat tasaveroisina kysymykseen *rh*:llisten rinnalla; aivan yhtä yleisesti ei käytettäne *varain*, *varahin*, *varemmiin* -muotoja kuin *varhain*, *varhemmin*; *ori* : *oriit* on asiallisempi

kuin *orhi* : *orhiit*, kun taas *uros* on proosassa muuta kuin *urho* ja *urhoollinen* (huom. ero *uros* : *urokset* ~ *uroot*). Viimeiseksi olen jättänyt muotodupletit *venhe* ~ *vene* ja *valhe* ~ *vale*. Jälkimmäisen sinänsä affektisen sanan perinnäinen *lh*:llinen asu lienee yleiskielessä astetta affektisempi kuin *vale* (huom. sentapaiset yhdyssanat kuin *valekuollut*). Ainoastaan *lh*:llinen on *valheelli*nen, -suus. Tätä koskevan aineiston erikoistarkastelusta on tässä kuitenkin luovuttava. Tarkoituksena onkin esittää vain muotoparista *venhe* ~ *vene* jokunen alustavanluonteinen huomio.

5

Ennen Kalevalan ilmestymistä *vene* : *veneen* t. *venehen* : *venettä* oli ollut painetussa kirjallisuudessa harvinainen. Agricolalta, Martilta, Ljungolta, Hemmingiltä, Sorolaiselta, Kollaniukselta, Simo Achreniukselta, ehkä joltakulta näiden lisäksi tunnetaan muutamia tapauksia Ruotsin vallan ajalta. Sen jälkeen voi mainita Reinh. v. Beckerin Turun Viikko-Sanomien, jonka alkunumeroista olen poiminut muotoja *vene*, *veneellä*, *myllyveneet* jne., edelleen K. A. Gottlundin, jolla on mm. nominatiivi *veneh* (Otava I VII). Kalevala (resp. vähäinen sitä edeltänyt julkisuuteen toimitettu vanhojen runojen aineisto), kieliasultaan suomeen lähennettyä karjalaa, asetti nähtäväksi vain metateesittoman *vene*en: *Vene vierivi lähemmä*, *Vene täällä tuotanehe*, *Venehestä Väinämöisen*, *Venehellä vaskisella*, *Venehistäsi valita*, *Vei venehen Tuonen tytti*, *Tuo venettä Tuonen tytti*, *Siiviksi venehen vieret*, *Sokeat venihin soua*, *Veikaten venettä veisti*, *Selkä seitsemän venehen*, *Teki tieolla venettä* jne. Runomitallisista syistä sana on kelvannut alkamaan vain ensimmäistä runojalkaa, kauempana säkeessä *ve-* on ollut pakko sijoittaa laskuun. Tunnettiin myös runokielinen deminutiivi *veno*: *Istutin venon perähän*. Mutta sellaiset »kalevalaiset» säkeet kuin Eino Leinon »Sirkan häämatkan» *Sirkan on vesillä venho* tai »Kuu lapset» -runon *Viime venhon vierissä taikkapa* »Oterman ja Katerman» *Souti vaimo, vierä venho*, *Sortui venho veen varahan* eivät tulleet kysymykseen. Niiden deminutiiviasu on voinut syntyä vain kirjallisuudesta tutun *venhe*-muodon pohjalta.

Samoin kuin *perhe*, *murhe*, *valhe*, *ihme*, *vaihe* -asut säilytti myös *venhe* asemansa enimmässä suorasanaudessa pitkään, voisi sanoa: yllättävän kauan. Pantakoon ensin merkille sellainen itäsuomalaisuuteen tuon tuostakin turvautuva lehti kuin Sanan-Saattaja Viipurista, jonka esimerkit ovat tyyppiä *pienellä venheellä* 1833: 8, *venhetten* ib. 32. Kun Ahlqvist-Oksanen tunnetussa »Sadussaan» (Suometar 1847) kirjoitti esim. *Venheeltä menimme taloon, keksi venheen lahdella*, *Venheen maalle päästyä*, hän ei varmaankaan tavoitellut asua, joka olisi ollut hänen savolaista *venettä*n koristeellisempi. Hän ei liene edes harkinnut tradi-

tiosta poikkeamista. Sille hän pysyi uskollisena myöhäisiin vuosiinsa saakka. Suomettaresta 1853: 51 — pysyäkseen edelleenkin proosassa — olen merkinnyt hänen tekstistään *venhe-matkaansa*, 1855: 24 *venheen*, 1855: 43 *venhe*, 1856: 29 *venheeseen*, Elias Lönnrotin muistoksi pidetystä puheesta 1884 *venheellä*, teoksesta »Kalevalan karjalaisuus» 1887 *venhettä* jne. Jos tyylieroa olisi näinä vuosikymmeninä pyritty tekemään, olisi pikemminkin ollut odotettavissa, että *vene* olisi sijoittunut samaan sävykategoriaan kuin *pere*, *mure* ja *ime*, so. normaalia hivenen runollisempaan. Nykyisen tyyllitunteen omaavan lukijan onkin vaikeata ratkaista, onko joidenkin hänen tapaamiensa *vene*-esiintymien kohdalla kenties tällaisesta kysymys. Voisi ajatella, että näin on kenties laita esim. K. J. Gummeruksen 1860-luvulla viljelemissä *vene*, *veneen*, *venettä* jne. -tapauksissa (ks. esim. SKK XV 378—388), varsinkin kun samasta tekstistä tapaa myös muodot *venehen*, *venheessä* ja muita samalla tavoin koristeellisia poikkeusasuja. Vastaavasti on syytä uskoa, ettei Juhani Aho ole tavoitellut erikoista runolentoa, kun hän realistisessa »Papin tyttäressä» (1885) ja »Papin rouvassa» (1893) käytti muotoja *venheen*, *venhettä* jne. (»otti airon isommasta *venheestä*» yms.), eipä edes Juhassa (1911): »saaren takaa pisti esiin *venhe*», sillä vielä dokumentaarisessa »Hajamietteitä kapinaviikoilta» (1918) Aho kirjoitti mahdollisimman koristeettomasti *miinavenheestä*. Aho — niin suuri sanataiteilija kuin olikin — edusti tässä suhteessa elämänsä lopulle kirjasuomen esikalevalaista traditiota.

Kuvaava on aineisto Juho Reijosen »Kertoelmissä» 1885: *venhe*, *venheen*, *venheesen*, *venheesi*, *venhettäkään* lukemattomia kertoja, ja aivan kuin vahingossa s. 82 *venettä* sekä s. 84 koristeellinen *Venosen*. Saman kirjailijan »Suuteita»-kokoelmasta (1891) tapaa Pielisen kuvauksen, jossa on *venheitä*, *venheet*, *venheisin* ym. Pohjoissavolaisen Kauppiis-Heikin »Tarinoista» (1886) olen merkinnyt muistiin *venhe*, *venheen*, *venheestä* — kutakin muutaman tapauksen ja »Laarasta» (1893) useiden samanlaisten ohella kuin vahingossa sensuroimatta jääneen *Vene* (s. 137). Itäsuomalaisinkin kynämies alistui *nh*:lliseen *venheeseen* yhtä nurekumatta kuin *d*:llisiin *vedet* ja *tähdet*. Muistettakoon Ahon »*Muudan* markkinamies» 1884.

Lisäesimerkkejä muilta: Santeri Ivalo: *kepeitä jokivenheitä, suomalaisen silakka-venheen*, Heikki Meriläinen: *venheen keula*, Ilmari Kianto: *pitkä jokivenhe*, Ernst Lampén (1933): *moottorivenhe*, vieläpä Unto Seppänen 1935: *venheen kokkaan*. Ainakaan ei ole kotimurteesta kysymys. Ja mikä huomattavinta: uusin raamatunsuomennos, jonka syntymisvaiheisiin sellaiset itäsuomalaiset kuin Arvid Genetz, Juhani Aho ja Otto Manninen vaikuttivat, on pysynyt uskollisesti *venheen* kannalla. Näyttää siltä, että ainakin 1880-luvulla syntynyt sukupolvi vielä yleisesti on oppinut arvostamaan *venhettä*. Vastavirta oli kuitenkin jo kehittyvässä.

6

Muutos on tapahtunut. Meille *venhe* kuten *venho* ja *veno* on tunteileva, proosaan soveltumaton. Voimmeko tavoittaa tähän johtaneen kehitystapahtuman alun ja juuret?

Juuristo on tietysti levinneenä kaikkialle murteisiimme Lounais-Suomen ulkopuolelle. Vaikka perä-, osaksi eteläisemmissäkin pohjalaismurteissa tavaataan vokaalivartaloisia asuja *venheet* t. *venhet* (myös *venehet!*), niin niissäkin osa paradigmaa on toisella, *-ene*-kannalla: yks. nominatiivi aina *vene* ~ *venes* ~ *venet*, partitiivi *venettä* ~ *venestä*. Tärkeintä kuitenkin on, että koko laaja järvi-Suomi soutaa *venettä* ja ohjaa *veneensä vene(r)rantaan* — sikäli kuin merenpuoleiset sivustat eivät ole vaihtaneet *venettä* ruotsalaiseen *paattiin*. Kun sitten realistinen kansankuvaus varsinaisimmin alkaa 1880-luvulla, niin — joidenkin säätyläiskodeista lähteneiden Brofeldtien, Ingmanien, Calamniusten ym. koulutottumuksia uhmaten — työntää kansankieltä myötäilevä sanonta myös aidon *vene*en kirjakielen aallokkoon. Sen lisäksi, mitä edellä tuli sanotuksi K. J. Gummeruksesta, näyttävät ensimmäisiä *venheen* hyljeksijöitä olleen esim. Päijänteen rantalainen Vilho Soini, Sortavalaan kotiutunut Samuli Suomalainen ja oululainen Teuvo Pakkala. Ensin mainitun »Kirjavissa kuvissa pölkkyjen historiasta» (1877) astutaan *veneeseen*, istutaan *veneessä*, kiiruhdetaan *veneellä*, nouseaan *veneestä*, ja kuin vahingossa esiintyy kymmenien joukossa myös vanha muoto *venheestä*. Samuli S:n »Kalalta» -novellista (1885) olen poiminut muodot *vene*, *vene*en, *veneessä*, *höyryveneestä*. Pakkalan Kainuun ja Oulujärven seutujen elämää niin sanoakseni vesiltä käsin valaisevassa kuvauksessa »Oulua soutamassa» (1885) *vene* on aina näkyvissä. Kirjan alusta haravoitakoon muutama sitaatti: *meidän uusin vene, näkyi vene tulevaksi, istahti veneen perään, sillä veneellä, astui veneestä maalle, Veneeseen käytiin, tempasi venettä kiitämään* jne.

7

Käsitteellisesti *vene* on sekä arkisinta totta että herkkää ja värikästä runoa. Runokuvana se on ollut riittävän selvä valottumaan kulloisenkin assosiaation vaatimusten mukaan, ilman että kielen olisi ollut pakko jakaa sen sisällyksai-neksia eri ilmaisinten kesken. Runolliseen *vene* on sulautunut yhtä saumattomasti kuin *venhe*. Milloin taas emotionaalisuutta haluttiin korostaa, tarjoutuivat juhlallisen raamatunkielen *haaksi* t. *haahti* ja kalevalaisen runouden *pursi* lainattaviksi.

Kalevalan totutettua lukijan näkemään *vene*en vaikkapa Tuonelan joella ja realistien soudatellessa asiallisia kulkijoitaan *veneellä* järven rannalta toiselle kesti jonkin aikaa, ennen kuin uusi tyylitunne alkoi vetää rajaa *vene*en ja *ven-*

heen välille. Runoudessa tietenkin saattoivat valintaan vaikuttaa puhtaasti prosodiset näkökohdat. Ei ole vaikeata huomata, että yhtä paljon kestolle kuin painolle perustuvassa runomitassa kumpikin tarjosi vuorollaan poljennollista etua, ja kummankin käyttö määräytyi tämän mukaisesti. »Runolliset» johdannaiset *venho*, *venhyt* ja *veno* t. *venonen* noudattivat samaa metrillistä sääntöä. Klassillisen esimerkin tarjoaa Oksasen »Koskenlaskijan morsiamet»:

Niin Vilhon venhe nyt kiiruhtaa,
kun Pohjolan vankin myrsky,

mutta

ja kosken pohjasta paatosen
hän äkkiä pintaan nostaa,
johon vene Vilhelmin loukahtaa

ja

se paasi, jolla hän Vilhelmin
vencen sekä onnen kaasi.

Lisäksi jokunen näyte vuosisadan vaihteen lyriikasta:

Kasimir Leino:

vihdoin venhe vapautuu
Venhot viiltää järven pintaa
Ja venhoni ruoria tottele ei

Ilmari Calamnius:

Ja verkallensa venhe
Ulkousi rannastaan
Ja lähti tervavenhe
Nyt vettä liukumaan
Olen soutaja — — —
Joka venhyen äidiltä lainaksi sain

Eino Leino:

koski pauhasi, vaahto pärskyi,
mela vapisi, venhe tärskyi
Oli kerran kuin vene vierinyt
ois kirkasta järven pintaa
pärskyvät pahat kurimot:
viskovat venettä, miestä
hän vierii kuin venho,
hän soutaa kuin haaksi
Viiltää veno kesken luonnon karun,
vana kertoo orvon onnentarun
rannalla venonen valmis

Keston ohella on loppusointu vain harvoin määrännyt valinnan. Aineistooni ei tähän mennessä ole sattunut *venhe-* tai *vene-*riimiä. Sen sijaan pantakoon tähän Mannisen »Säkeistä» 1905 ja 1910 näytteet *venosta* ja *venhosta*:

Metsäin sanatonten, sankkain
halki mitaton on meno.
Vaaluvissa vetten vankkain
honkapuinen puikkaa veno.

Unet mielen, kuplivat venhot,
kuhun tuutii tuikkiva tie?
Elon, kuoleman kaikki tenhot
se ties, ketä veet ne vie.

Samanaikaisesti kun *vene* oli työntynyt käyttöön realistisen tyylin neutraalisena ilmaisimena oli *venhe* löytänyt mitallisesta runosta turvapaikan, josta sitä ei hennottu karkottaa. Jää arvailun varaan, milloin yleinen kielitunne saavutti nykyisentapaisen kannan, mistä lähtien esim. Ahon »Papin rouvan» (1893) sitaatti *uimahuoneen vieressä kolme venhettä* ja muut samanlaiset ovat alkaneet muka teennäisyydellään lukijaa häiritä. Nykysuomen sanakirjan kokoelmissa on vielä yllättävän runsaasti arkisimpaan proosaan luettavasta poimittuja *venhe-*tapauksia, mutta niiden tarkastelijan täytyy päätyä käsitykseen, että viimeistään 1890:n jälkeen syntyneen kirjoittajapolven käytöstä tavattuna niiden on katsottava edustavan heikkoa, harhatielle eksynyttä tyyli-tunnetta. Tilanne on omana aikanamme selvästi se, että *vene* on asiallinen normaalimuoto, kun taas *venhe* . . .

Niin. Mitä sanonevat ne, joiden mielestä ei »runossa» saisi tarita lukijalle mitään sellaisia kielen aineksia, jotka eivät yhtä hyvin sovellu tavalliseen puhekieleen — ja päinvastoin? Onhan nähty, että jopa abstraktiset konjunktiot ja adverbit keikaroivat »vapaan» runon riveillä.

Olisi vahinko, jos alkuperäistuotantoammekin olisi vähitellen ruvettava tarjoamaan omalle lukijakunnallemme korjatussa kieliasussa samaan tapaan kuin vanhoja, aikansa eläneitä suomennoksia. Jos esim. otsikkorunomme säkeitä — jotta ne tuntuisivat vakavalta todelta — olisi ruvettava lukemaan näin: *Virta venettä vie, Vaiko valetta lie*. Kävisiväthän nämä kieltämättä proosasta tutun rytmitunteen kannalta laatuun.

MARTTI RAPOLA

»Virta venhettä vie»

(titre d'un ouvrage connu du poète Eino Leino)

Dans ce titre, qui signifie simplement »le courant emporte le bateau», on a, au lieu de *vene* 'bateau', *venhe*, forme moins usuelle. Le finnois littéraire connaît des parallèles phonétiques comme *venhe* ~ *vene* 'bateau', *valhe* ~ *vale* 'mensonge', *parhailaan* ~ *parailaan* 'en ce moment même', *murhe* ~ *murehtia* 'chagrin; se faire du chagrin', *perhe* ~ *perhetyä* 'famille; familiariser', *erhe* ~ *erehdys* 'erreur', *unhottaa* ~ *unohtaa* 'oublier' etc. Les formes dans lesquelles la première syllabe n'est suivie que d'un *n*, d'un *l* ou d'un *r* sont conformes à la majorité des dialectes (*vene*, *vale*, *murehtia*) et ce n'est que sur une aire relativement réduite de la Finlande du sud-ouest que l'on a, dans le parler populaire, les formes comme *venhe*, *valhe*, *erhetys* etc. L'ancien finnois littéraire avait adopté les formes du finnois du sud-ouest, de sorte que l'on y trouvait presque sans exception *venhe*, *valhe*, *perhe*, *murhe*, *parhain* etc., et même *unhottaa*, *valhetella*, *murhettia*, *erhettyä* etc.

Comme, depuis 1820 environ, les autres dialectes purent aussi faire sentir leur influence dans l'évolution du finnois littéraire, on vit apparaître dans les cas examinés aussi d'autres formes que celles du finnois du sud-ouest citées ci-dessus, et ces dernières furent dans certains cas même entièrement écartées. Aujourd'hui, par ex. *valhetella*, *murhettia*, *erhetys* sont entièrement vieillis, et même une forme comme *unhottaa* donne une impression d'archaïsme. D'autre part, par ex. *perhe*, *murhe* et *ihme* ont gardé leur position, tandis que, à côté de *venhe* et de *valhe*, on a vu

apparaître *vene* et *vale*, qui se sont implantés solidement dans la pratique. Peu à peu, on a toutefois vu naître une différence nette de style entre les types anciens et modernes. *Venhe* et *valhe*, qui sont plus archaïques, appartiennent à un style plus élevé que *vene* et *vale*, qui sont des mots de la prose normale.

L'auteur examine principalement le cas de *venhe* ~ *vene*. Se basant principalement sur des observations faites dans la littérature, il en arrive à la conclusion que, jusqu'au début du XXe siècle, *venhe* appartenait au style correct de la langue normale. Auparavant, l'emploi de la forme *vene* s'était limité, outre à la langue du Kalévala et quelque peu à la poésie lyrique, en premier lieu à la langue des descriptions de la vie populaire de certains écrivains réalistes comme Vilho Soini, Samuli Suomalainen et Teuvo Pakkala (toutefois, des auteurs originaires de l'est du pays comme Juho Reijonen et Kauppi-Heikki avaient préservé la forme *venhe* qui était traditionnelle). Au XXe siècle, cet état de choses se modifie peu à peu et *vene* remplace presque totalement la forme plus ancienne. Si un écrivain de la génération née après 1890 emploie encore *venhe*, on considère qu'il s'agit d'une faute par rapport à ce que l'on trouve le bon style normal. La traduction la plus récente de la Bible en finnois (de 1938) a conservé cette forme — sans doute y a-t-on vu une nuance de solennité — et, dans la poésie, la différence de quantité entre *ven* et *ve* peut servir aux nécessités des variations rythmiques.

MARTTI RAPOLA